

SÖZ DAGARCIĞI ÖĞRETİMİ*

Marie-Anne HAMEAU
Çeviren: Ramis DARA**

Söz dağarcığı öğretimi, bir dilin incelenişinin temel bir bölümüdür ve öğretmenin derslerinin hazırlanmasında bütün özenini göstermek zorundadır.

Kuşkusuz ki sınıfta öğretmen çeviriye başvurmaz. Her zaman kafasında hazır kimi eğitsel ilkeler bulunur.

Onun öncelikle doğru bir telaffuzu ve iyi bir söyleyiş biçimi olması gerekir. Yazısını okunaklı yazması, tahtasını iyi düzenlemesini öğrenmesi de çok önemlidir.

"Sözcük ekonomisi" yapmaya ve olabildiğince az konuşmaya alışmalıdır; ilk sınıflar söz konusuysa, bu çok önemlidir. Öğrencilerin ancak çok küçük bir söz dağarcığı vardır ve onları anlamadıkları sözlerin tufanı altında boğmak yararsızdır. Yalnızca işin özü tutulmalı.

Bay Mauger'nin, bu konuya ayırdığı makalesinde çok iyi dile getirdiği gibi, "öğretmen bir komedyendir, yani yalnızca el kol ya da baş hareketini, karşılıklı konuşmayı kullanması değil, sahnedeki komedyenle seyircisi arasında ortaya çıkan akımı kendisiyle öğrenciler arasında geçirmesi de gerekir. El kol ya da baş hareketini kullanması elbette ki gerekir, çünkü bu davranış zengin bir anlatım içerir, karşılıklı konuşmanın da sürekli olması gerekir, çünkü ancak o ilgiyi uyanık tutar."¹ Öğretimde de, tiyatrodaki gibi, öğretmen el kol ya da baş hareketiyle işe başlar. Ondan sonra deyimi ya da tümceyi söyler, gerekirse yineler, sonra da onu yeniden tek tek ve ortak olarak öğrencilere söyler, öyle ki ses kulaga iyice girsin. Yazı ancak sonra gelir.

"Bilinmeyen"e ulaşmak için "bilinen"den yola çıkmak, "basitten karmaşığa" gitmek ve "bir defada yalnızca bir tek güçlük" önermek gerekir diyen Descartes'i anımsamanın yeri tam burası. Özdevim yaratımı ve yineleme kaçınılmaz.

Yola çıkışta iki kural zorunludur:

- 1- Öğretmen için: Öğretilecek sözcüklerin seçimi,
- 2- Öğrenci (ve öğretmen) için: Eyleme katılma.

* Bu yazı, *Le Français dans le monde (Dünyada Fransızca)* adlı derginin Ocak 1969 tarihli 65. sayısından çevrilmiştir.

** Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Araştırma Görevlisi.

1 G. Mauger, *Yedi Eğitsel Ders*, Alliance française de La Havane.

İlk sınıflarda görevli öğretmenin öncelikle *temel fransızca*yla ilgili çalışmalarını bilmesinde yarar vardır. R. Gallison'un *Temel Fransızcanın Dizimsel Dökümü*'nde belirttiği gibi, bu temel fransızca bütün bir dile açılmış bir sahanlıktır. Bu somut söz dağarcığının seçiminde, öğretmen kendisini, verili bir durumla ilgili olarak sözcükler öğrenen yabancı öğrencinin yerine koymalı ve öngörülen durumda en yararlı yirmi otuz yeni sözcüğün hangileri olduğunu kendi kendine sormalıdır. Onun, "çabucak bir düzen"² kurması ve "nicelik olarak değil, ama nitelik olarak düşünmesi"³ gerekir. Vazgeçilmez olmayan bütün terimler başlangıçta elenmelidir (sözgelimi, lokantayla ilgili bir deste: *Peynir, kamambertden, meyva muzdan önce gelir*). Bu sözcük dağarcığı karşıt anlamlılarla (seçilmiş durumda: *iyi - kötü*) ya da eriller dişilerle (*garson - hizmetçi*) zenginleştirilebilir.

Yeni başlayanlar için kılavuz kitaplar hazırlayanların çoğu, renkler, insan gövdesi, tuvalet, giyim kuşam, saat, ev, aile, okul, çarşı, yemekler, trafik, posta, yolculuklar, sporlar... ile ilgili dersler öngörmüşler. Sıfatlar ve fiiller verili söz dağarcığıyla uyusmak için seçilmiştir bunlarda (sözgelimi lokanta için: *içmek, yemek, ısmarlamak, seçmek, servis yapmak...* fiilleri bulunur).

Yeni öğrenen öğrenci işe, işitmekle, sonra da kendisine söyleneni anlamakla başlamalıdır. Öğretmen ona yeni sözcüğü el kol hareketleriyle, bir çağrıştırma, tableau de feutre ile ya da tahtada bir resimle, ve onu adlandırarak sunar. Onu asla tek başına vermez, çünkü yalıtılmış, yalnız öğretilmiş sözcük, bir ses ya da sesler topluluğundan başka bir şey değildir, bu yüzden öğretmen sözcüğü bir bağlama, başlangıçta kısa bir tümceye yerleştirir. Öğrencilerden daha sonra dinlediklerini söylemeleri istenir; yinelemelerin çokluğu kazanım elde etmek için zorunludur. Öğretmen telaffuzun doğruluğuna dikkat eder, ama sık sık düşülen, öğrencilerin yanlışlığını yinelenen yanlışları kaçırır.

Canlı olması için, ders karşılıklı konuşma biçiminde işlenmeli. Kitaplar her zaman kapalıdır. Öğretmen bir *soru-yanıt oyunu* aracılığıyla öğretilmiş terimlerin yeniden kullanımını sağlar.

Yeni sözcük ancak sözel olarak kazanıldıktan sonra yazıya geçilir. Burada da görsel işitsel birliktelik gerekir ve öğretmen yazdığını söylemek zorundadır. Daha sonra, yeni adlar tanımlıklarıyla verilir, fiiller "ben" ve "siz" (karşılıklı konuşma kişileri) biçiminde çekilir, sıfatlar eril ve dişil durumlarıyla belirtilir.

Öğrenci kazandığı söz dağarcığını iyice pekiştirmek, belleğine yerleştirmek, sonra da onu *edilgin durumdan etkin duruma* geçirmek gereksinimindedir. Bunun için pek çok yol kullanılabilir:

1- Öğretmen öğrencileriyle oluşturduğu ve tahtaya yazdığı metni ya da kullanılan kılavuz kitaptaki dersi okur. Sonra, doğru bir telaffuz isteyerek öğrencilere okutur. Sonra da, daha kişisel bir konuşma ile birlikte metin üzerine bir konuşma gelir.

2- Öğretmen öğrencilerden yeni öğrenilmiş terimlerle tümceler kurmalarını ister. Öğrenciler arkadaşlarına ya da öğretmene yeni sözcükler içeren sorular sorarlar.

3- Ondan sonra üzerinde durulan sözcüklerin gözden geçirilmesine destek

olan yazılı alıştırmalar verilir (tümceler oluşturma - yeni sözcüklerin yerlerinin... bırakıldığı tümceler). Bu alıştırmalar yapısal alıştırmalarla birleştirilebilir.

4- Dikte, öğrencilerin anlama gücünü denetlemede ve sınıfın bilgi düzeyini saptamada eşsiz bir araçtır. Bu alıştırma biçimi hiçbir zaman durduk yerde yapılmaz, çünkü o ancak pek çok hazırlık çalışmasının bir sonucudur. Dikte yalnızca bilinen sözcükler içermelidir. Hazırlanan metinler kısa ve basit olmalıdır. Öğretmen dikte metnini yüksek ve anlaşılır bir sesle okur. Ondan sonra metni yazdırır ve yazılan kâğıtları toplamadan önce onu bir daha okur. İlk sınıflarda olduğu gibi, üniversite öğrencileri de hatalarını kendileri pek düzeltemezler, öğretmenin dikteleri toplamaması, evde düzeltmesi ve ertesi gün doğru metni bir öğrenciyle tahtaya yazdırması, bu sırada da diğerlerinin onu defterlerine geçirmesi daha iyi olur. Daha sonra da öğretmenin kendisinin düzelttiği kâğıtları dağıtır ve hataları bir bir açıklar.

Öğretmen çok iyi sonuçlar veren ve sınıfta daha büyük bir etkinlik yaratan bir başka yöntem daha uygulayabilir. Sonu hazırladığı metni *yeniden kurmaya* varan ve kendisine üzerinde durduğu sözcüklerin yeniden gözden geçirme fırsatı da sağlayan bir alıştırma gerçekleştirir. Öğretmen sınıfıyla karşılıklı konuşmaya girişir, ve bir *soru-yanıt* oyunuyla önceden kendisinin oluşturduğu, daha sonra öğrencilere yazdıracağı metni tümce tümce olanlardan çekmeyi başarır. Kendilerine diktelerinin oluşumuna katılma duygusu veren bu tür bir alıştırmayı öğrenciler pek beğenirler.

5- İlk derslerden başlayarak küçüksözcük oyunları oynanabilir. Sözelimi öğrencilerden sınıftaki dikdörtgen şeyleri (kapı, pencere, tavan, taban, kitap, tahta, cetvel), tahtadan yapılmış eşyaları (sıra, kapı, masa, sandalye, taban, vb.), *k* harfiyle başlayan giysi adlarını (korse, külot, kravat, kostüm)⁴ söylemeleri istenir ve bulunan sözcüklerle tümceler kurdurulur.

Orta kurlarda sözcük öğretimi en önemli konulardan biridir. İlk kurları bitiren öğrencilerin, şimdi yeniden gözden geçirecek, sağlamlaştıracak ve zenginleştirecekleri basit, pratik ve somut bir söz dağarcığı vardır. Doğrudan soyut sözcükleri, imgesel söyleyişleri ya da değişmeceli anlamları öğrenmelerindedir artık sıra.

Bu düzeyde, bir sözcük dağarcığı dersi, bir yandan öğrencilerin yeni terimler kazanmalarını sağlar, diğer yandan da onlara doğru tanım ve yerinde anlatım alışkanlığı verir.

Öğretmen yeni sözcüğü, ustalıkla, sezgi gücüyle, eğitimbilim sanatıyla ilgi çekici, çarpıcı kılarak devreye sokar ve bunu yaparken zamandan, merak ögesinden yararlanır, zıtlar, karşıtlıklar üzerinde durur, derecelenmeyi (serin, soğuk, buzlu) gösterir. Edat ya da bağlaç, ilişki sözcükleri kullanarak koşaçları (copules) sunar, sergiler (beyaz ve siyah, bu sabah ya da bu akşam).

Bu düzeyde, dersi farklı yollarla işlemek de olanaklı, ama her zaman titizlikle hazırlanmış tutarlı bir plan izlemek gerekir.

Öğretmen önce, iyice daraltılmış bir ilgi merkezinin çevresinde dönen ve ilk sınıflarinkini hatırlatan *gerçek anlamıyla bir dil dağarcığı dersi* yapabilir. Konu, tercihen, tek bir defada işlenebilmeli. Bilgi okuma, dikte, yazılı alıştırma ya da sınıf konuşTURularak denetlenir.

Sinemayla ilgili bir derste öğretmen sözelimi şunlardan söz eder: a) Sinema salonundan; b) Bir seansın sunuluşundan; c) Farklı türdeki filmlerden; d) Bir filmin

4 Örnek Türkçeye uyarlanmıştır. Ç.N.

çevrilişinden, oyuncularından; e) İçinde yaşadığımız dünyada sinemanın öneminden, onu eğitici görevinden, vb.

Kuşkusuz tahtaya yazılmış sözcüklerden bir terimler dizini oluşturmak değil ama, seçilmiş bir konu çevresinde, yeni sözcüklerden, küçük tümceler içinde sunulan ya da daha önce bilinen eşanlamlılar aracılığıyla açıklanan teklifsiz ifadelerden, deyimlerden oluşmuş bir söz dağarcığını kümelendirmek önemlidir.

Soyut sözcük öğrenimi orta kurların programının önemli bir bölümünü oluşturur. Bu öğrenim toplumsal, düşünsel ve tinsel yaşama taşınabilir.

Orta kurlarda, daha sonra da üst kurlarda, öğrencilere yavaş yavaş bütün konuşmaları, çeşitli radyo programlarını, tiyatro oyunlarını izleme, gazeteleri, düzyazı ve koşuk klasik metinleri okuma olanağı verecek olan her türlü deyim, özel deyişi ve halk söyleyişini öğretmektir önemli olan.

İlerlemiş sınıflarda öğrencileri Fransız yazarlarının yapıtlarından alınmış metinlerle yüz yüze getirmek iyidir.

Bu metinler başlangıçta kolay ve basit olmalıdır. Bay Gallison'un *Metinlerle Sözcük Öğretimi*'nde, Bayan Wagner'in *Konuşma Dilinden Yazı Diline*'de yaptığı gibi, tercihen çağdaş yazarlardan seçilmelidir.

Öğretmen —öğrencilerin gözü önünde bulunmayan— metni okuduktan sonra, parçanın genel anlamının anlaşıldığı kanısına varır, açıklamaya ve *metnin yeniden kurulmasına* geçer. Bayan Stourdze, sözcük kazanmada çok önemli olan bu alıştırma türüyle ilgili, okuyucuların kendisine başvurmakla çok iyi edeceği bir makale yazmıştır⁵.

Daha sonra, öğrencilerin sözcük dağarcığını genişletmede çok iyi bir yol olan geleneksel bir *metin açıklaması* yapmak da olanaklı.

İşlenen metinlerdeki yeni sözcükler; sözcük "aileler" inin, eşanlamlıların, eş-seslilerin, yakın seslilerin (*kiraz-biraz*)⁶ üzerinde durulmasıyla, sözcük dağarcığını zenginleştirmeye yarayabilirler.

Üst sınıflarda sözcüklerin oluşumuyla ilgili dersler yapılabilir. Burada terimleri çözümleme söz konusudur. Ancak yalnızca şimdiki biçim üzerine dikkat çekilmemeli; kök ve ilk anlam bulunduktan sonra, gerçekleşmiş olan dönüşümün işleyişini göstermek ve öğrenciyi sözcüklerin yaşamına sokmak da yararlıdır.

Üst sınıflarda sözcüklerin oluşumuyla ilgili dersler yapılabilir. Burada terimleri çözümleme söz konusudur. Ancak yalnızca şimdiki biçim üzerine dikkat çekilmemeli; kök ve ilk anlam bulunduktan sonra, gerçekleşmiş olan dönüşümün işleyişini göstermek ve öğrenciyi sözcüklerin yaşamına sokmak da yararlıdır.

Üst sınıf öğrencileri, başlıca önekleri ve sonekleri, temel türetme ve bileştirme kurallarını bilmelidirler. Bu konuda birçok örnek verilir ve öğrencilerden istenir. Olası karışıklıklardan kaçınmak için, yabancı öğrenciye sonekle sondaki harfler arasındaki farkı (*acı - avcı*)⁷ göstermek ve de aynı öneğin farklı anlamlarda (*indiscretion: sans - infiltration*)⁸ kullanıldığını belirtmek gerekir.

5 C. Stourdze, "Metnin yeniden kurulması", *Le français dans le monde*, No: 14.

6 Örnek Türkçeye uyarlanmıştır. Ç.N.

7 Örnek Türkçeye uyarlanmıştır. Ç.N.

8 Türkçede önek bulunmadığı için örnekler Fransızca biçimiyle bırakılmıştır. Ç.N.

Orta ve üst sınıflarda sözcük oyunları devreye sokulabilir ve bunlar öğrencilerin bilgilerini pekiştirmeye, zenginleştirmeye katkıda bulunur.

Kullanılan yöntemler ne olursa olsun, onlar değişirler; temelde dilin bilgisi demek olan sözcüklerin bilgisine ulaşmak için, "önemli olan şey, sözcük öğrenimini, içgüdüsel, kendiliğinden ve rastlantıya bağlı olarak düşünmemektir; bu dikkatli, eni konu düşünülerek ve dizgeli bir biçimde yapılmalıdır."⁹

Sonunda da, kazanılan sözcükler özenle ve sık sık denetlenmelidir.

---

9 G. Simonnet, *Yabancılar Fransızca Öğretimi*, No: 34, Alliance française.